לה: המזבח פרק שלישי מדות

ו העזרה מוקלטת והוא שאמר עליה כאן **כל העזרה וכו'**. הוא מתחילת עזרת ישראל ולמעלה עד עשתי עשר אמה לאחורי ההיכל כמו שיתבאר בסוף מסכתא זו (פ"ב משנה ה) ומקום זה הוא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא הנקרא מקדש מוחלט וכבר ביארנו פעמים (לעיל ה, ה. וכשקלים ו, ג) שזה הוא מ"ק שאומר שעערי העזרה הן י"ג אצל חכמים ואומרים שבע ומתניס טעם שעלם עשרה השמחויות כנגד י"ג פלגות שהיו בסורג כמו שהקדמנו בפרק זה:

הדרן עלך הר הבית

לא זכר גובה המזבח כולו לפי שהוא מפורסם שלא נשתנה לא הוסיף ולא גרע אמרו (בגיר' דמלאכת המשכן פי"ה) המזבח שעשה משה י' אמות ושעשו בני הגולה י' אמות והא כתיב ג' אמות קומתו משפת מערכה ולמעלה (שיר זמיס ס.) וכבר נתבאר שגבהו י' אמות ואמה יסוד ואמה סובב וג' מקום מערכה ואמה קרנות לפי שכל קרן הוא אמה על אמה על רוח אמה ואני אלייר אותו ואכתוב מדותיו באמות כמו שאמרתי משנה זו ואח"כ אחוב ואדקדק בשיעוריו ואזכור מה שנתבאר בהש"ס בגמרת מנחות (פז.) לפי שהקפידה על מדת המזבח בתורה גדולה מאד וכן על מקומו ונאמר בדברי הימים (ה כב) כשיחד להם מקום המזבח שנאמר ויאמר דוד זהו בית ה' אלהים וזה מזבח לעולה לישראל ואמרו רבותינו ז"ל (זבחים סב.) אמר ר"ש ראה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו ואמרו (שם) ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה ג' שהעיד להם על המזבח ואחד שהעיד להם על מקום המזבח ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית. וענין מה שאמרו על המזבח שהוא העיד [ט]בדוקא על מדתו כמו שאנאר ולאוי שתדע שהמזבח הבנוי לא היה נגוב כמו של משה רבינו ע"ה אלא הוא מקשה כמו שאמרו מענין בנינו אמרו (זבחים נד.) כילד בונין את המזבח מביא מלבן ל"ג על ל"ג וגבהו אמה ומביא חלוקי אבני מפולמות גדולות וקטנות ומביא סיד וחפת וקוייא וממחה ושופך וחזו יסוד ומביא מלבן ל' על ל' גבהו ה' אמות ומביא אבנים מפולמות וכו' וחזו סובב ומביא מלבן כ"א על כ"א וגובהו ג' אמה ומביא אבנים וכו' וחזו מקום המערכה ומביא מלבן אמה על אמה וגובהו אמה וחזו מקום הקרנות וכן לכל קרן ואע"פ שהבביים האלו מרחים לורתו בגפש ואין צורך לגיירו בחוזים עם כל זה אני מגיירו כמו שייעדתי להוסיף ביאור. וזה הוא צורת המזבח (ח). ועתה אשוב לדקדק במדותיו כבר אמרו שכל האמות המזכרות במשנה היא אמה ביונית והיא בת ו' טפחים וכבר זכרנו בפי"א ממנחות (משנה ה) שאמות מזבח הזהב וקרן המזבח הסובב והיסוד היא באמה בת ה' טפחים ושאר אמות המזבח באמה בת ו' טפחים כך נאה בקבלה וראיה לזה מיזחקאל כשאמר (מנ, יג) ואלה מדות המזבח באמות [יא]שיהא בת ה' טפחים ומזבח המזבח באמה אחת בת ה' טפחים מ"ל באמות אמה אמה וטופח שתהא יתירה על אבירתה טפח כאילו אמר שקצתו מודדין באמה קטנה וקצתו מודדין באמה גדולה ויהיו מן הש"ס בהאי אחר עיון אבוה גבוהה היסוד ה' טפחים וכן כיסתו וגובה הסובב שלשים טפחים וכיסתו ה' ועל כיסתו הסובב נלבד הוא שאמרנו שהסובב באמה בת ה' טפחים וגובה מקום המערכה י"ח טפחים וגובה הסובב שלשים טפחים וכיסתו ה' טפחים ומחציתו בת ה' טפחים וגובה מקום המערכה י"ח טפחים וגובה כל קרן ה' טפחים אצל ריבוע הקרן הרי הוא שאה על שאה לפיכך יהא כל גובהו י"ח טפחים מחציתו כ"ט ויהא חוט של סיקרת בו' טפחים שלמות מן הסובב וזה [יב]אמה אמה ממנו שכן אמרה [יג]המשנה בעולת העוף שדינה שתעשה למעלה כמו שנתבאר בו' מזבחים (סד:) [יד]ואמרו עלה לכבש ופנה לסובב ונא לו לקרן דרומית מזרחית ומולק את ראשה כו' ואם [טו]עשאן למטה מרגליו אפי' אמה אחת כשרה לפי שכבר נתבאר שהעומד על כיסת הסובב יהיה בין רגליו ובין חוט של סיקרת שמפסיק תלי גובה של מזבח אמה אחת והוחיל והעניין במדות כמו שאמרנו הרי הוא מבואר כי מה שאמר **נמצא שלשים על שלשים** הרי שלשים על שלשים וב' טפחים לפי שלא כנס אלא ה' טפחים כמו **שביארנו** וכן [טז]אמר **נמצא כ"ח על כ"ח** היינו כ"ח וד' טפחים על כ"ח וד' טפחים אלא שהוא לא מנה הטפחים לפי שהם [יז]פחות מאמה וכיון דלא הוי אמה לא משיב ליה וזה המאמר קיים וכבר הפלגנו בבאור מדות המזבח כפי מה שעלה בידינו מדברי המשנה והתלמוד ותוספתא והנה אנו מתחילין לגמור המאמר כו:

ו [א]ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרת הנשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר [ב]עזרת ישראל היתה אורך מאה אמה ושלושים וחמש [ג]על רוחב י"א וכן עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים רבי אליעזר בן יעקב אומר [ד]מעלה היתה גבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה [ה]כל העזרה היתה [ו]אורך מאה ושמונים ושבע על רחב מאה ושלשים וחמש וי"ג[ז]השתחויות היו שם אבא יוסי בן חנן אומר כנגד י"ג שערים דרומיים סמוכים למערב שער העליון שער הדלק שער הבכורות שער המים ולמה נקרא שמו שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג [ח]רבי אליעזר בן יעקב אומר ובו המים מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית ולעומתן בצפון סמוכים למערב שער יכניה שער הקרבן שער הנשים שער השיר ולמה נקרא שמו שער יכניה שבו יצא יכניה בגלותו שבמזרח שער נקנור ושני פשפשים היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו ושנים במערב לא היה להם שם:

הדרן עלך הר הבית

[ט] **המזבח** היה [י]שלשים ושתים על ל"ב [יא]עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום מערכה א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ' [יב]וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן [יג]הצפון וד' אמות מן המערב כמין גמא שנאמר [1]והאריאל י"ב ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר אל ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד י"ב אמה לכל רוח [יד]וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים [טו]והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת:

ובקרן

ז) המזבח היה ישלשים ושתים על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום מערכה א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ' ח) וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וד' אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל י"ב ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר אל ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד י"ב אמה לכל רוח ט) וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים י) והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת:

ז) **המזבח** היה ישלשים ושתים על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום מערכה א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ' [יא]וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן [יב]הצפון וד' אמות מן המערב כמין גמא שנאמר [1]והאריאל י"ב ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר אל ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד י"ב אמה לכל רוח [יג]וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים [יד]והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת:

ח) **ולשכות היו פתח עזרת ישראל. מחילות תחתיה: ופתוחות לעזרת הנשים.** בגובה אותן ט"ו מעלות ששויה של זו גבוהין משיפויה של זו: **עזרת ישראל.** היתה לפנים מחומתה מט"ו מעלות הללו ב) (ומעלה) אורך ק"ה כנגד הרוחב של עזרת נשים אלא שלגבי עזרת ישראל קרי ליה אורך מתוך הרוחב שלה אינו אלא י"א אמה ומנכה המקרע בכל מקום מה היתיירה קרויה אורך והמוועטת קרויה רוחב ואפי' הוא אורך לפי דבר אחר וכן בעזרת הכהנים מישראל ולגאה ק"ה בגוהן כלפי דרימת הישראל וי"ח ברוחב כלפי המזבח: **ולאחי פספסין.** גזרין של עץ מונחין בארך רוחב וסימן בין דרימת ישראל לדרימת הכהנים ועוד רשאין היו ישראל להיות נמשכין אחר כותלי הדרום לחוץ מן ג) המזרח ומשתמשין עד לאחורי בית הכפרת כשהם נפופים והכהנים מהלכין בכל מקום אלא שהללו י"א אמה בשמשין לעצמו: **מעלה היה שם.** בין י"ח של ישראל לי"ח של כהנים: **והוכן.** הכהנים לבדן מן הטם קבוע בה בתחלת עזרה שלהן וכן נתה ברכת כהנים ברחש עזרתם ושל ליוס ברחש עזרתם וישראל בייני וביני: ובאותו דוכן עולות עוד אלא מעלות שאלתה של כל אחד תלי אמה שהן אמה ואחי מלבד מעלה הראשונה של אמה הרי שתי אמות ומחצה שגבהו הכהנים מישראל: **לו העזרה גולה היתה אורך קפ"ו.** מעזרת ישראל שעלתה ונגהה על עזרת הנשים ועוד לאחורי הכפרת והרוחב שלה ק"ה כמו שמלינו שיעור זה לכל אחת ואחת מלפון לדרום ובפ' אחרון (משנה ו) מוזה החשבון של קפ"ו באורך ממזרח למערב: **וי"ג השתחויות היו שם.** בעזרה הגדולה והטעם פירש כנגד י"ג פלגות: ואבא יוסי חולק על חכמים ומפרשן כנגד י"ג שערים שהיו שמעמיד בעזרה ומונה אותם והולך ומולים היו על גוי הנגיון: ומה הן י"ג שערים לדבריו שערים הדרומיים סמוכין למערב היו וכך שם כולם ולא פירש טעם אלא בשער המים: ד) **(מפפיס) [מפפיס].** מפורש ביחזקאל (מז): **שער יכניה.** לבדו ונתן בו טעם: **ושנים במערב.** אחורי הכפרת ולא יודעתי מה ה) הסם משמשים:

הדרן עלך הר הבית

המזבח כו' עלה אמה וכנס אמה עלה ה' וכנס אמה.

ו) הכנסות שנה במשנה אבל עלה אלא זה מקום הקרנות אלא היה שם כניסה לא קחשיב ואותן שלא כתובות במקרא (שמות כז, ח) ושלא אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ושניות הן בפי' לאחוז מקומן (זבחים נד.): **זהו סובב.** ומחוז ומביא מלבן אל כ"מ על כ"מ וגבהו ז) אמה זהו מקום מערכה ומחוז ומביא מלבן אמה על אמה וגבהו אמה זהו קרן וכן לכל קרן (ח) וקרן: **הוסיפו עליו.** כדי לקיים המדה שלימדה יחזקאל ברוח הקודש ומפני שלא היה בו ה) **סקוף:**

מסורת הש"ס

ו) יומא נז. זבחים נו. מנחות לז.; ב) שקלים ט: (כל המשנה), ג) [יומא נז.]; ד) זבחים כד. [מנחות לז.]; ה) [סוכה מה.], ו) זבחים סא.; ז) בכורות ח. זבחים נג. מנחות לז.; ח) זבחים נד.

הגהות הב"ח

(א) בפירוש ר"ש ד"ה זהו סובב וכו' וקרן הס"ל ואח"כ מ"ש הוסיפו וכו' שלא היו בו בתוחו מקום מערכה ספק הס"ד:

שינויי נוסחאות

א) מן הדרום (ש"מ ומ"ה), ב) מלא"ש, ג) רחוק מן המזבח (מלא"ש), ד) מ"ה ומכתי"ל, ה) מה היו משמשים (מכתי"ל), ו) אותן הכניסות (מכתי"ל), ז) ונגהו שלש אמות (מ"ה), ח) שלא היה בו בפק (דפוי"), ט) שהוא הענד בריוק על מלמו (רשל"י), י) נאמות אמה אמה אמרו (בי"ג) [בב"מ] מתוספתא דכלים (סוף פרק ו) נאמות (ש"מ ורשל"י), יא) שתי מדות יכול יהא סוגה. ס.ע"ל (רשל"י), יב) נ"ל חה לאחר (מ"ה), יג) שכן אמרה הבריתא בעולת העוף (רשל"י), יד) ואמרה (רשל"י), טו) ואם עשאה למטה מרגליו (רשל"י), טז) וכן אמרו נמצאת כ"ח על כ"ח (רשל"י ודפו"י), יז) פחות מאמה אמרו כיון דלא (רשל"י),

פי' הרא"ש (המשך)

אמה ארכו ועשרים אמה רחבו מקום מערכה קא חשיב. מזבח אבנים היה ועשאו תחת מזבח הנחשת שעשה משה: **הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום כמין גמא.** כף(י"ב) יונית כזה ה"ג ולא כמו שכתוב בספרים ד' אמות מן הצפון דמפרש בפרק קדשי קדשים (זבחים סא.): משום שיתין הוסיפו שהיו מתחלה חוץ למזבח והכניסו אותן שיהיו תחת המזבח והניסוך היה בקרן דרומית מערבית כדתנן במס' תמיד (לג.): מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית מזרחית צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית נתנו לו יין לנסך, ותנן נמי בפרק קדשי קדשים (זבחים סא.) חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית וג' דברים היתה משמשת מלמעלן ניסוך המים והיין: **וחוט של סיקרא.** צבע אדום: **חוגרו באמצע.** מקיף כל המזבח אמה אחת למטה מן הסובב: **להבדיל בין דמים העליונים.** חטאת בהמה ועולת העוף: **לדמים התחתונים.** שאר כל הזבחים וחטאת העוף, ודרש ליה מקרא בפ' איזהו מקומן (זבחים נג.) דכתיב (שמות כ, ה) והיתה הרשת עד חצי המזבח החורה נתנה חיצוני(ג) להבדיל בין דמים התחתונים לדמים העליונים: **והיסוד.** היה מהלך כל אורך הצפון והמערב ונכנס בדרום אמה אחת ובמזרח אמה, ושאר כל הדרום והמזרח לא היה לו יסוד כזה

תורה אור השלם

1. וְהָאֲרִיאֵל (וְהָאֲרִיאֵל) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רִבְעָיו:
יחזקאל מג טז

פי' הרא"ש

ו ופתוחות לעזרת נשים. כי העזרה היתה גבוה מעזרת נשים ד' אמות וחצי של ט"ו מעלות: **אורך קל"ה אמה.** מן הצפון לדרום: **על רוחב י"א.** ממזרח למערב: **וכן עזרת כהנים.** עד המזבח. ואין ישראל נכנס שם אלא לצורך: **וראשי פספסין.** כלונסאות: **מעלה היתה גבוה אמה.** בעזרת כהנים י): **והדוכן נתון עליה.** מקום המיוחד לשיר כמו דוך פלן ועוד ג' מעלות של חצי חצי אמה ועל אלו המעלות עומדים הלוים לשיר כתיב ביחזקאל (מב, יב) הגדרת הגינה מתורגם דוכן לואי. גדרת כל בנין גדר אבנים שעליו נוגעים ומשוררים: **היתה אורך קפ"ו.** ממזרח למערב: **על רוחב קל"ה.** מצפון לדרום: **וי"ג [השתחויות] היו שם.** בעזרה מקום מיוחד לכל השתחואה והשתחואה כנגד י"ג פרצות כדתנן לעיל (משנה ג): ואבא יוסי בן חנן פליג ואמר **כנגד י"ג שערים** תקנו ההשתחואות. ואצל כל שער ושער היו משתחוין: **שער הדלק.** שדרך שם מביאין עצים למערבה: **שער הבכורות.** הוא שער הקרבן דלעיל (פ"ש מ"ד): **שבו המים מפכין.** היו כפי הפך כדאיתא בזימא (מז:): **שער הקרבן.** זהו שער הקרבן שבצפון דלעיל (פ"ש מ"ה): **שער הנשים.** שם נכנסות נשים לסמוך על קרבנן לרבי יוסי (ערובין לו:) ולרבי יהודה לעמוד על קרבנן: **שער השיר.** שם היו מכניסין כלי השיר כי היה סמוך לבית המטבחים כדאמרינן בסוף תמיד (לג.): שעמדו על השולחן החלבים ותקעו: **שבו יצא יכניה.** כשהגלהו נבוכדנאצר נכנס להשתחוות וליטול רשות ויצא דרך אותו שער. ובית הניצוץ ובית המוקד היו מאלו השערים אלא שנקראו להם גם אלו השמות: **ושני שפשפין היו לו.** אע"פ שגם לשער המוקד היה פשפש אותו היה קטן ועומד אצל השער הגדול אבל אלו היו קצת גדולים ורחוקים מן השער לכך הם ממנין י"ג שערים: סליק פירקא בס"ד

א המזבח היה ל"ב על ל"ב. מדרום לצפון וממערב למזרח אבל מצפון לדרום כל פני המזרח וממזרח למערב כל פני הדרום לא היה ארכו אלא ל"א כי לא היה יסוד במזרח: **עלה.** המזבח בגובה אמה ל"ח): **כנס אמה.** א' במערב ובצפון ונשארו ל' על ל'. ומפרש בפרק קדשי קדשים (זבחים נד.) דמתחילה הביא מלבן של ל"ב על ל"ב בגובה אמה ומילא אותו אבנים וסיד וקונייא וממחה ושופך ואח"כ מביא מלבן של ל' על ל' בגובה ה' והיינו דתנן עלה ה' וכנס אמה זהו סובב נמצא כ"ח על כ"ח ואח"כ מביא מלבן של כ"ח על כ"ח בגובה ג' אמות ואח"כ מלבן אמה על אמה ברום אמה ונותנו בכל קרן קרן היינו דתנן והקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו: **מקום הילוך רגלי הכהנים.** סביב המערכה שאם היתה המערכה נוגעת בקרנות לא היה [יכול] להלך סביב המערכה להצית אליתא ולהפך בצנורא את האברים שלא נתאכלו: **נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה.** ודריש ליה לקמן מקרא דכתיב ביחזקאל (מג, טז) והאריאל י"ב ארך על י"ב [רוחב] רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר (על) [אל] ארבעת רבעיו הוי אומר מאמצעיתו הוא מודד: **אמר רבי יוסי מתחלה.** בבית ראשון לא היה כל המזבח אלא כ"ח על כ"ח וכשכנס אמה יסוד ואמה סובב ואמה קרנות ואמה מקום הלוך רגלי הכהנים נשאר מקום המערכה כ' על כ', והיינו דכתיב בדברי הימים (ב ד, ו) ויעש (שלמה את) מזבח הנחשת עשרים

ו) והדר"ב פירש בעזרת ישראל (מגיהי ד' וילנא). יא) ועי' פירש"י בזבחים דף נד ע"א (מגיהי ד' וילנא). יב) צ"ל גימ"ל יונית שהיא כמין כף פתוחה מאותיות מנצפ"ך (מגיהי ד' וילנא). יג) לפנינו הגי' מחיצה. יד) מ'היינו' עד 'שלא היה

ב **שהדמים ניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי.** בגותה אמה שהיסוד אוכל בדרום: **ויורדין בכן.** באותן שני נקבים שבאותה הקרן ומתערבין באמת המים העובדת בעזרה: **ויוצאין.** הדמים עם המים: **לנחל קדרון.** דרך הדרום: **ג** **אמה על אמה.** בתחילה: **וכיוצא.** כעין תרוצה תקוקה בכבש במערבו: **ושם נותנין פסולי חטאת העוף.** עד שתעובר צורתן ויצאו לבית השריפה: **ד** **למטה מן הכבשה.** מה שקורין טור"ק בלע"ז שלא נחפר בו מעולם: **והפגימה לגל דבר.** בין בתלבנת בין בעץ בין בנבול היא פוסלת: **מלבנין אותן.** המזבח וקירותיו: **מפני הדמים.** שמזין כל הסבוע בקיר ונקרן: **בכפים של נרזן.** טרוגיל"ש שקדין בה הטיט: **אינו בדין אינה.** שיהא מוקף עליו: **ה** **ו' הדרים.** היו הטבעות בשולה אמת ובכל סדר ארבע טבעות שהן כ"ד טבעות לכ"ד משמרות: **וי"א ד'.** סדרים היו: **של שש שש.** טבעות שהן נמי כ"ד: **שעליהן שותין.** נותן לוקר הבהמה בטבעת שיש לה שני לשתין ונועלה בקרקע והלוקר מקוע שם ויכול ימיד לשותמה: **כיס המעבחיים.** ז] שקורין מיליקר"ס: **ועליו.** כלומר באותו מקום: **ח' עמודים נגפים.** קלרים ולא גבוהים: **וכיעיים של ארז.** ט] כרותות ארזים על גבי שני העמודים ארבע קורות על ח' עמודים: **ואונקליות.** ימידות בחול קבועות בקורות: **ושלשה הדרים.** של ימידות מקבע בכל קורה וקורה סדר ז] זה גבוה מחבירו ואומר אני הגמוך נתלות בו כבש יא] ובאמצעי נתלות בו אל והגבוה נתלות בו פר: **ומפשיטין.** ומנתחין יב] ומביאין הקרביים: **על שלחנות של שיש.** שלמעה בין העמודים: **ו' משוך כלפי הדרום.** שלא היה עומד באמצע בינתים אלא כצין האולם ולמזבח: **רוס מעלה מלי אמה.** הרי ו' אמות גובה ל"ב מעלות: **ושלחה.** משך שלה כלפי האולם: **אמה אמה ורובד שלש.** כשעלה אמה אמה בשלא שתי מעלות היתה אמה אלשיים אלוקה כרובד שלש אמות ראמ שוה הרי ממש אמות בשלשה מעלות: **אמה אמה ורובד שלש.** יג] (שלש) כן עשה בשלשה מעלות אחרות שהן ממש אמות הרי עשר אמות: **והעליונה היתה אמה אמה ורובד ארבע.** שהן שש אמות הרי ששה עשר אמות העלאה ושש אמות הרי עשרים אמה לשנים עשר מעלות הרי עשרים היתה נעשית אין הדבר מכוון לי שכן רוס המעלה אינו מאריך במדה כלל: **ורובד ממש.** רלפה אלקה ה' אמות שיה בעליונה שאינו אולם. ולרבי יהודה כ"ג אמות היו ולא לומר כן שלא להוסיף סכום המדה אף כניגו לא עמד במדה זו: **ז וראתו עשרים.** כרוחב הבית: **מלבריות של מילה.** קורות שקורין יש"ט שמשיתין בחומה בין בדבן לגדבן והן של עץ ולא ומיופה זהו של מילה. ולי נראה לשון כלי מילת יד] כ"ש כליורי המעיל: **על גבו.** על גב פתח אולם: **אמה מזה ואמה מזה.** עודפות על כ' אמה של רחב הפתח וכן מבירתה הרי לשמונה בת כ"ג ושניה כ"ד ושלשים כ"ו ורביעית בת כ"ח וחמישית היא עליונה בת ל': **ח ולונסות.** פרק"ס: **מכופל של היכל לכותלו של אולם.** למעלה מפתח גבוה מ' קבועות לשמיהן בבנין מכן ומכן. **רבי שלא יבעט.** ויפריל כותל אולם מכותל היכל: **קבועות בקרקע האולם.** ומוצות למטה באולם: שאותזין בהן **פרחי כהונה** מפסקנין **ועונין.** ליהנות בהבר הטעורות שעשו חלם ומבייני בימי חגי זכריה ומלאכי בחלונות עליות האולם לגוי וליופי כעין שעושין סרים לעייל ולהתענג וקורין ינוו"ש: **ומוזלה.** כעין דלית טרייל"ש: **שלש מאות להיום.** לפנותה ולפרק משוי גרגרים ואבנולות שתלו עליה: **הדרן עלך המזבח**

ב ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין שני חוטמין דקין שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן ומתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון: **ג** למטה ברצפה באותו הקרן מקום היה שם אמה על אמה ובטבלא של אמה ושבעת היתה קבועה בה שבו יורדין לשית ומנקין אותו ג] וכבש היה לדרומו של מזבח ל"ב על רחב ט"ז ג] ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף: **ד** אחד אבני הכבש ואחד אבני המזבח מבקעת בית כרם וחופרין למטה מהבתולה ומביאים משם אבנים שלמות שלא הונף עליהן ברזל שהברזל פוסל בנגיעה ובפגימה לכל דבר הנפגמה אחת מהן היא פסולה וכולן כשרות ומלבנים אותן פעמיים בשנה אחת בפסח ואחת בחג, וההיכל פעם אחת בפסח רבי אומר כל ע"ש מלבנים אותן במפה מפני הדמים לא היו סדין אותן בכפים של ברזל שמא יגע ויפסול שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיונף המקצר על המאריך: **ה** וטבעות היו לצפונו של מזבח ו' סדרים של ד' ד' ויש אומרים ד' של ו' ו' שעליהן שוחטים את הקדשים בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים נגסין ג] ורביעין של ארז על גביהן ואונקליות של ברזל היו קבועין בהם ושלשה סדרים היו לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים: **ו** ג] הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום ה] בין האולם ולמזבח כ"ב אמה ה] וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה אמה אמה ורובד ג' אמה אמה ורובד ג' והעליונה אמה אמה ורובד ד' רבי יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד ה': **ז** ג] פתחו של אולם גובהו ה] (כ' אמה ורחבו מ' אמה) ו] וה' מלתראות של מילת היו על גביו התחתונה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה שלמעלה ממנה עודפת עליה אמה מזה ואמה מזה נמצאת העליונה ל' אמה ונדבך של אבנים היה בין כל אחת ואחת: **ח** וכלונסות של ו] אבן היו קבועין מכתלו של היכל לכתלו של אולם כדי שלא יבעט ושרשרות של זהב היו קבועין בתקרת האולם שבהן פרחי כהונה עולין ורואין את ז] העטרות ח] שנאמר ט] והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה' י] וגפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי כלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה א"ר אליעזר ברבי צדוק מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים

לפנותה: **הדרן עלך המזבח**

ב [ט] אמר שביאתנו שהיסוד סובב כד' רוחות כמו שהקדמנו חזרו ותמצו אותו מב' לדלין עד שיהא סיבוב היסוד למזבח בצורה זו (ט) ומן הצורה הזאת יתבאר לך מה שזכר כאן ויתבאר לך שקרן דרומית מזרחית לא היה לו יסוד וכבר נתבאר בה' מזבחים שיירי דמים כולם יש מהם שנשפכין על יסוד מערבי ויש מהם שנשפכים על יסוד דרומי ליפיך נתן הב' נקבים בקרן מערבית דרומית [ט] מן היסוד כמו שביאתנו בצורה זו. ודע שהסובב נקרא סובב לפי שהוא סובב המזבח כד' רוחות גמורות בהיפך היסוד: **ג** כבר זכרנו פעמים (ממצות ו, ב. מעילה ג, ג) שהיתין נקרא הנקבים שנגרר מהם יינות נסכים והם מתקנין ג"כ במקום אחד מתח המלך יקרא שית. וכבש הוא המעלה שעולים עליו למזבח [י] לפי שאין בו מעלות שנא' (שמות כ) לא תעלה במעלות על מזבחי אבל [יא] יורד ומתמעט ועולין בו כדרך שעולין בהר ולזרתו דומה לצורה שקורין בעלי הנדסה ובלשון ערבי אלמנסנור בשזה והיה אורך שיפועו ל"ב אמה ואורך משיכת שטחו באמה ל' אמה ורוחבו י"ו אמה כמו שזכרנו חו היא אמה אמצעית ל' אמה ואם תאמר שאינו קרנות המזבח יהיה ל"ב ואני הרבימי לדבר עליו יותר מן הראוי. אמרו בתלמוד (זבחים סב:) ב' כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פוגים ליסוד ולסובב מובלעין מן המזבח כמלא גימא. ומ"ש **ורובה היה במערבו.** ר"ל מערב הכבש היתה בכבש עצמה גומא שמשלימין בה פסולי חטאת העוף אמר בתוספתא דזבחים (ז, ב) תלון היתה שם במערבה של כבש אמה על אמה ורבובה היתה נקראת ששם זורקין פסולי חטאת [יב] [העוף] עד שתעובר צורתם ויוצא לבית השריפה: **ד** לפי שזכר שהיו [ג] מנגבים אותו במפה אמר שהטעם שמתמתו אסור [כא] להחליקו בכלי החליקה והיא לדידה של בהול שמחלקין בה הבגאין הכותלין וקרקע כפים מילאה שמא יגע הברזל באבני המזבח ואמ"כ הגיד הרמתא הסש יתברך לו ההרמתה הזאת הגדולה ואמר שהברזל וכו': **ה** כבר ביאתנו במסכת תמיד (פ"ד משנה ו) שאלו הטבעות הן שעשה יוחנן כ"ג קבועות בקרקע לאסור בהם רגלי הבהמה בשעת שחיטה ואונקליות המזלגות ושולחנות של שיש. היו שם והם מ' ודוע מתוך [מה] שהקדמנו בסדר זה שכל קרבנות הציבור קדשי קדשים שחיטתן בצפון ולפיכך קבועות הטבעות בצפון וכן בית המטבחים: **ו** אלו הי"ב מעלות כבר ביארנו אותם ודברנו [כב] עליהם במקומותם (לעיל פ"ב). אמר כך אמר שכותל האולם היה בנוי כסדר הזה והוא שאמה ל' מגובה הכותל לארצו היה חלק ושזה כשאר הכתלים אמ"כ בנין בולט מהכותל כגון [כג] בצורה גבהו ג' אמות אמ"כ מרחיק אמה ג"כ ויוצא בנין והוא הנקרא רובד וכן כל בנינו אמה ורובד שלש [כד] וכאלו הוא אומר אמה כותל ורובד שלש מרחיק אמה בכותל ורובד שלש עד [כה] שהיו אלו בולטין בצורות ובצורה העליונה היתה בו ד' אמות וכן היה סובב ההיכל כמו שיתבאר בפרק זה לפיכך היתה צורת הכותל כן (יא): **ז** **מלבריה.** הקורה המפותחת שבה חופרין צורות ודמיונות והוא שקורין לה הבגאים בלשון ערבי מקרני"ן ואומר במערב מקרנין וכבר זכרנו זה בעירובין (פ"א משנה ה) והכמיס קורין אותה מלבריה והקונן בלשון המשנה מלבריות. **ומילם.** הוא שם למין הקורות שבהן היה הפיתות הזה או שם לבניין ההוא הנקרא מקרנין ואמר עוד שהמערבה של אבנים היתה בין כל מלבריה ומלבריה ופע"פ שכל אחת עודפת [כו] באורך כמו שאנייר עכשיו היתה גם כן כל אחת יוצאת על האחרת ולא היו כולם בשטח אחד עד שהם מגיעות בפתח האולם כמין [כז] דבר בולטת כמו שהוא מפורסם בבנייים הגדולים וזו היא הצורה (יב): **ח** **כדי שלא יבעט.** פירוש כדי שלא יהא הכותל בתמצע לרוב גובהו. ולפיכך עשו משענות נמשכין מן כותל האולם עד כותל ההיכל שישען כל אחד משמיהן על הכיכל. להתברך כגפן לפי שכנפת ישראל נמשלה לגפן כמו שהוא מפורסם בכתוב וכל אתנדב זהב להיכל ר"ל להוליא הזהב בעצמו בתפארת ההיכל לפי שהיה טולה מלופה זהב עושה מאותו השיעור שמתנדב דמות עלה או גרגיר או אשכול. ומולין אותו שמה. ומה שאומר **שלש מאות להיום.** הוא דרך נחמת אבל ר"ל בזה היו מתקבצים עליה רבים [כח] וכבר עלה בהן מה שהיה צריך לכהנים רבים לנטלותה וזו היא שדברו בה לשון הבאי מכלל השלשה דברים כמו שאמרנו בפ' שני [כט] ממדות: **הדרן עלך המזבח**

מסורת הש"ס

ו) זבחים סב:, ג) [ענין זה בזבחים עמ.], ג) [עירובין כ.], ד) עירובין ג., ה) [כתבו תוס' גיטין ז. ד"ה עמודות וכו' בשם הגאונים פי' כעין כיפות מוזהבות שעושין בתלונות], ו) תמיד כט. [מולין 5:].

תורה אור השלם

1. הָעֲטֶרֶת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וּלְיִדַעְיָה וּלְחֵן בֶּן צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃
זכריה ו יד

פי' הרא"ש

ב **היו שני נקבים.** בתוך היסוד עד הרצפה: **שהדמים הניתנין על יסוד מערבי.** הן שייריי דמים הפנימיים: **ועל יסוד דרומי.** הן שייריי דמים החיצונים: ודרך הנקבים יורדין על הרצפה והולכין לאמת המים העוברת בעזרה: **ויוצאין לנחל קדרון.** והדם רבה על המים ונעשה זבל ונמכר לגננים לזבל: **ג** **ובמערב היתה קבועה.** בטבלה שבה מגביהין את הטבלה: **ויורדין לשיתין ומנקין אותן.** מין של נסכים שנקרא בהן כדאיתא בפ' לולב וערבה (מט.) אחת לע' שנה פרחי כהונה יורדין שם ומלקטין [משם] יין קרוש ולית ליה להאי תנא דשיתין יורדין עד התהום ופליגי בה תנאי (בפ' בתרא דסוכה) [בסוכה סט]: **כבש היה בדרומו של מזבח.** שיעלו עליו למזבח דכתיב אל פני המזבח (ויקרא ו, ז) ומקום שיעלו עליו קרוי פנים וכתיב ירך המזבח צפונה (שם ה, י) ומדיוק בצפון פנים בדרום: **ורובה היתה במערבו.** של כבש פי' חלון הכי פי' בתוספתא שלהי תמורה (פ"ד ה"ד) ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר חלון היתה במערבו של כבש ורובה היתה נקראת: **ששם היו נותנין [פסולי] חטאת העוף.** שתעובר צורתה ותצא לבית השריפה. ובפרק כל שעה בפסחים (לד.) פליגי ר' יוחנן אומר פסול טומאה ור"ל אמר פסול הגוף וחטאת העוף היתה נעשית בקרן מערבית דרומית ולכך היתה רבובה גם באותה הקרן: **ד** **מבקעת בית כרם.** שם מקום שנא' (ירמיה ו, ו) ועל בית הכרם שאו משאת. ומוצאין שם אבנים חלקות וחזקות: **וחופרין.** בקרדומות של עץ: **מן הבתולה.** קרקע בתולה דידהו שלא [נגע] בהן ברזל: **שהברזל פוסל בנגיעה.** דכתיב (דברים כז, ה) לא תניף עליהם ברזל משמע בנגיעה בעלמא: **ובפגימה בכל דבר.** אף בלא ברזל דאבנים שלימות כתיב (שם). ופגימת המזבח כדי שתחגור בה צפורן ודוקא באבנים אבל בסיד המזבח איכא מ"ד טפח ואיכא מ"ד כזית (מולין יח.): **היא פסולה וכולן כשרות.** ומסלקים אותה ומניחים אחרת במקומה ולא נפסל המזבח בכך. ודריש לה במכילתין (פוף פ' ימו) לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל ר' נתן אומר הרי שבנה בו שני אבנים גזוזות שהונף עליהם ברזל שומע אני יהא המזבח [כולו] פסול ת"ל לא תבנה אתהן גזית הן פסולות ושאר כל המזבח כשר: **מלבנין אותן פעמים בשנה.** שסדין אותו בסיד. וא"ת והא קא מוסיף אבנין וכתיב (דברי הימים ו כמ, יט) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ואין לומר דבדבר מועט כזה לא מיקרי תוספת

שיטה מקובצת

ומתערבין באמה. עיין תוספות פסחים כב ע"א (ד"ה מועלין): **ורבובה היתה לו במערבו.** פסחים לד ע"א: **וה' מלתראות.** עיין בערוך ערך מלתראות:

עין משפט נר מצוה

ד א מיי' פ"ג מהל' בית הבחירה הלכה יא:
ה ב מיי' שם הלכה יב:
ו ג מיי' שם הלכה יג:
ז ד מיי' שם פ"ו הל"ד:
ח ה מיי' שם הלכה טז:
ט ו מיי' שם פ"ה הל"ד:
י ז מיי' שם פ"ו הל' ז:
יא ח מיי' שם פ"ה הל"ד:
יב ט מיי' שם פ"ו הל' ד:
יג י כ מיי' שם פ"ד ה"מ:

שינויי נוסחאות

א] ורבובה (דפו"י), ב] שהכמל פוסל בנגיעה והפגימה בכל דבר. כן גירסת הערוך בערך פגם (ש"מ), ג] רבעיית (דפו"י), ומנמנסיות ומנמלנ"ס ורבעיין, ד] ובוכו ארבעים אמה ומחצו עשרים אמה (ש"מ ומ"ס), ה] ובלונסאות של ארז (ענב"ן), ו] את הטעמות שבחלונות (ש"מ), ז] בית המטבחיים. מקולין (מהר"ם), ח] ורביעית (דפו"י), ט] בחוטות אחרים (דפו"י). ומנמלנ"ס ליתא לשני תיבות אלו, י] סדר אחד גנוב (מנלנ"ס), יא] **האמצעי** נתלות (מנלנ"ס), יב] ומניחין הקרביים (מהר"ם), יג] נשמר בין עפ"י מהר"ם, יד] נשון כלי מילת בצורי המעיל (מנלנ"ס, וכן במהר"ם, ואולי שם הגי' בצורי), טו] אחר שבונין שיהוה (דפו"י), טז] בקרן מערבית דרומית אמה מן היסוד (ש"מ), יז] עלו נמנסה ולא היו לו מעלות (דפו"י), יח] אבל משופע ועולין בו (דפו"י), יט] ש"מ (ומנלנ"ס, כ] שהיו מלבנין אותו במפה (דפו"י), כא] אסור לולבנו בכלי החליקה והיא שם של בהול (דפו"י), כב] ודברנו על מקומותם (דפו"י), כג] כגון מקולרה יצוע גבהו ג' אמות (דפו"י), כד] ורובד אמה ורובד (דפו"י), כה] עד שיבואו אלו לו דמות יצועים עד הציע העליונה (דפו"י), כו] ג"מ. עודפת **בארץ** (מ"ס), כז] כמין קוב"ה [בערבי: דפי' פיפה] בולטת כמו אמה (דפו"י), כח] מתיבת יזכור עד תיבת לעולמי' נמחק (ש"מ). וגי' דפו"י יזכר נתקבץ בה מה, כט] בפ' שני בתמיד (ש"מ ודפו"י),

---

פי' הרא"ש (המשך)

בנין דהא אמרינן בפ' כסוי הדם (מולין פג:) דקדשים פטורין מכיסוי דהיכי ליעביד ליתיב עפר ולימבטלה קא מוסיף אבנין אלמא אפי' בדבר מועט שייך ביה תוספת בנין. ור"ל שהמזבח יכול להיות גדול עד ששים כדאמרינן בפ' קדשי קדשים (זבחים סב.). וההיא דפ' כיסוי הדם ה"ק על כרחך קדשים לא בעי כסוי דאם הוסיפו על המזבח ועשאוהו על ששים אמה א"א להוסיף עליו. א"נ היו מקלפין מן הסיד הישן: ורבי סבר **דבכל ע"ש היו מלבנין אותו.** ולא בסיד: אלא **במפה** מדיחין אותו: **ולא** היו **סדין אותו בכפין.** של סיד אתאן לת"ק: **בה ברזל.** הוא כלי אומנות שטחין בו את הכותל אלא בכף של עץ היו סדין אותו: **ה** **וטבעות היו לצפונו של מזבח.** דרוב קדשים נשחטין בצפון. ולא היתה הטבעת עגולה אלא כמין חצי טבעת וראשו אחד מחובר ברצפה ועולה ויורד

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

לו: פתחו של היכל פרק רביעי מדות

ר"מ ר"ש

פתחו [1] **של היכל. שתים מבפנים.** בשפת עובי הכותל שבפנים לגד הבית: **ושתים מבחוץ.** לשפת עובי הכותל של גד האולם: **להיכל ולקודש.** להיכל כלפי חוץ ולקודש כלפי פנים **החיצונות נפתחות לו:** ומתוך איסקרמיטא דרבי יהודה פי' רבינו זכור לטוב יפה במשכנות יחזקאל על המקרא (מא, כד): **ב לשער הגדול.** ההיכל: **פשפש.** פנקטרנו"ן: **נטל.** הכהן: **את המפתח.** בשמרית: **ופתח את הפשפש.** שבשפת השער הגדול: **ונכנס להפתח.** לאחד מן המתים שבזוית לפוינית מזרחית של היכל הוא האחרון שבאורה והיה מקלת תלוי כנגד עובי כותל היכל ב] תקקו כותלו של היכל כנגד הפתח ועשו פתח בפתח שיכנס ממנו לעובי כותל ההיכל עד שמגיע לפשפש הפוינית שאינו שער הגדול הרי שיכול ליכנס מפשפש להפתח: ועוד עשו לו פתח לתוכו הפתח כנגד חלון ההיכל: **ונכנס מהפתח להיכל** ופותח שם לתוכו פנימיות של היכל ושוב לתוכו מיצוניות שלו: וחזו דרכון דלקמן (משנה ג) ממקום פתחים היו לתוכו הפתח אחד לפשפש ואחד להיכל ולרבי יהודה לא היה לריך הפתח לשני פתחים הללו שהרי מפשפש היה נכנס בעובי כותל היכל ומהלך בעוביו ללד הדרום עד שעומד בין שני זוגות שערים שבשער הגדול: **ופתח חילונות מבפנים.** ממקום העובי שהוא עומד שם: **ופנימיות.** של לד היכל פתח: **מבחוץ.** מקום רגליו קרי מוץ כלפי הפנימיות. רבי יהודה לא בעי להאי תא אלא ג' פתחים כשיעור לתחיריו אלא אחד מהם לשני פתחים כמפיבה כמפורש להלן ולפ בנבון יחזקאל ה' אמות מונח לפני הפתח האחרון מכוון חללו כנגד עובי כותלו של היכל לפי המקום ואפשר להעמיד לו שני פתחים אחד לפשפש וא' להיכל ג] בדברי הימים וה' פתחים לו:

פתחו [6] [א] **של היכל גבהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וארבע דלתות היו לו שתים בפנים ושתים בחוץ שנאמר** [1] **שתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות** [2] **שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין** [6] **איצטרמיטא היו ונקפלות לאחוריהן אלו שני אמות ומחצה ואלו שני אמות ומחצה חצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר** [2] **ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת: ב** [3] **ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל שנאמר** [3] **ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס להתא ומהתא להיכל רבי יהודה אומר בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין שני השערים ופתח את החיצונות מבפנים ואת הפנימיות מבחוץ: ושלשים**

עוד יתבאר בפרק הזה (משנה ז) שעוביו של כותל ההיכל היה משש אמות. וכבר אמר שרחבו של פתח י' אמות. לפיכך כשיהיו לו ב' דלתות בכל דלת ה' אמות כשיפתחו ב' הדלתות לפנים יתכסה עובי הכותל וישאר ממנו אמה וכן השני דלתות הפנימים מחוברות אל פני הבית ונקפלות אל הכותל כלפנים ומתכסה מה שאמורי הדלתות. ואמר ר' יהודה. שכל דלת מהם היה מפורקת והיא נקפלת לשנים כגון דבר פלוני וזימה אותו לגורה מפורסמת אצלנו והיו האחרנא דלתות נפתחות לפנים מן הפתח כן ולפי שכל דלת מהן נקפלת לשנים כגון [4] המפורסמות אצלינו היום לכל הבתים היו בו אמתים ותלי וכן באחרים שבפנים כמו שיתבאר בגורה [5] זו (יג) והאמה הנשארת מעובי הכותל היתה מחזה של חצי אמה בפנים ומחזה של חצי אמה מבחוץ וכל זה בעוביו של כותל הפתח אחר כך הבית רואה על זה שכל דלת מהב' היתה מתחלקת לשנים ומחוברות לחוליות כדי שתהא נקפלת מפסוק זה ממה שאמר שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת ומה שאמר שתים מוסבות דלתות. ר"ל שנקפלות כמו שנקפלות הדלתות המחולקות: **ב** הנני מגייר עכשיו ההיכל כולו עם האולם ואכתוב מדותיו באורך ובארחב כמו שיתבאר בפ' הזה ומן הגורה הזאת יתבאר לך כל מה שנזכר מן הבית [7] ההיכל ועוביו והילוכו בעובי הכותל כמו שאומר רבי יהודה זולת זה מאשר יזכור בפ' זה וזו היא [7] גורתו (יד):

מסורת הש"ס

[6] עירובין כ.

תורה אור השלם

1. שׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ:
יחזקאל מא כג
2. וּשׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוֹסֻבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לַדֶּלֶת אַחַת וּשׁתֵּי דְלָתוֹת לָאֲחֶרֶת:
יחזקאל מא כד
3. וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא יָבֹא בּוֹ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהָיָה סָגוּר:
יחזקאל מד ב

פי' הרא"ש (המשך)

היו קבועות בתקרות האולם. ומגיעות עד סמוך לקרקע: **ופרחי** בהונה אוחזין בהן ומטפסין **ועולין ורואים את העטרות שבחלונות.** הן חלונות עשויות כיפות מוהבהבות ומצויירות ועגולות כמין עטרות ורואין אותם אם צריכות תיקון. ואין לפרש שעולין לטייל ולראות נויין דהא תנן לקמן (פ"ד מ"ב) דמשלשלין האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהם בקול ומראה וריח, ואע"ג דליכא מעילה איסורא מיהא איכא: **שנאמר והעטרות תהיה לחלם כו'.** וקשה דהכא משמע דהנך עטרות לא היו אלא חלונות מוהבהבות עשויות כמין עטרות והא כתיב לעיל מהאי קרא (זכריה ו, יא) ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע כ"ג אלמא שהיו עטרות ממש שנותנין על הראש. וי"ל דשני דברים היו, ציוה הנביא ליקח כסף וזהב לעשות עטרות חלונות מוהבהבות, ועוד ציוה שישימו יהושע בראש להיות כ"ג, וכן נמצא בשם ר' קלונימוס איש רומי: **נפן של זהב.** פרשתי משנה זו בתמיד פ' ראוהו אחיו (קנג.): סליק פירקא בס"ד

א פתחו של היכל. שתים מבפנים ושתים מבחוץ. אצל מזוזות הסמוכות לאולם כי עובי הכותל ההיכל היה ו' אמות: **שנאמר שתים דלתות להיכל ולקדש.** להיכל היינו לצד חוץ ולקדש היינו לצד פנים: **החיצונות נפתחות לתוך הפתח.** ומכסות עביו של כותל ה' אמות ונשאר אמה לשתי המזוזות: **בתוך הפתח היו עומדות.** ד' הדלות נפתחות לתוך עביו של כותל הפנימית נפתחות לצד חוץ והחיצונות לצד פנים: **וכמין איצטופרומטא היו.** נקפלות לאחריהם כמין פסקים של גלחים שנקפלים. בב"ר יש (פו, ה) ויהי אך יצא יצא כמין איצטופרומטא היו פי' הדלת היתה נקפלת וכשנכנס עשו נטמן יעקב אחורי הדלת הנקפלת: **אלו ב' אמות ומחצה.** כשנקפל הדלת ה' אמות היו ב' אמות ומחצה: **שתים מוסבות.** משמע שהיו נקפלות: וכן **שתים לדלת אחת.** והיו שתי דלתות תלויות במזוזות שכלפי פנים ונקפלות ומכסות שתי אמות ומחצה וחצי אמה למזוזה מכאן וחצי אמה למזוזה מכאן: **ב נטל את המפתח ופתח את הפשפש.** בתמיד (ל:) מפרש ששתי מפתחות היו א' יורד לאמת השתי וא' פותח כיון: **ר' יהודה אומר בתוך עביו של כותל היה מהלך.** באותה הכיפה: **עד שנמצא עומד בין שני השערים: ופתח החיצונות מבפנים.** לצד ההיכל: **והפנימיות מבחוץ.** לצד האולם:

מתאן שייך לעמוד הבא

ג ל"ח תאים. חדרים קטנים היו שם סביב ההיכל וקדש הקדשים: **וא' למסיבה.** מפרש לקמן: **ואחד לפשפש וא' להיכל.** כדאמרי רבנן לעיל (משנה ב) דנכנס מן הפשפש לתא ומן התא להיכל: **ד התחתונה חמש.** התא היה רחב ה' מדרום לצפון: **ורובד שש.** עובי הכותל של היכל היה שש אמות עד תקרת התא ואז היה מתקצר אמה כדכתיב (מלכים ח ו, ו) כי מגרעות נתן לבית סביב והיה מניח התקרה עליו והיינו דקתני והרובד שש והאמצעי שש עם הרובד והעליונה ז' עם הרובד וכותל ההיכל היה עביו ה': והא דתנן לקמן (משנה ז) וכותל ההיכל ו' היינו כנגד התא האמצעי: **ה ומסבה היתה עולה.** המסבה זו לא היתה מדרגה עגולה כמו ובלולים (מלכים ח ו, מ) דמתרג' ובמסבתא יסקו אלא מדרגה חלקה היתה ומהלכת ממזרח למערב על פני כל הצפון ובקרן צפונית מערבית היו עולים על ראש התאים: **וכשהגיע למערב הפך פניו לדרום.** ומהלך ע"ג התאים כלפי המערב **עד שמגיע לדרום: הגיע לדרום הפך פניו למזרח והיה מהלך בדרום עד שמגיע לפתחה של עלייה.** שהיתה פתוחה לדרום. וכל הפתחים הבביינים הכל בכתב מיד ה' דאל"ב למה לא עשו פתח העליה בצפון ולא היו צריכים להקיף המערב: **ובפתחה של עליה** מבחוץ **בלונסאות היו.** גדולים וחקוק בהם מקום מעמד רגל לעלות ולרדת בהן: **ולולין היו פתוחין.** כמו לול שבין בית לעלייה כך היתה בתקרה חוריין: **והיו משלשלין בהן האומנין בתיבות.** שיש בהן ג' מחיצות וישובין בהן ובונין, דמראה אע"פ שאין בו מעילה איסורא איכא: **ו' החיכל ק' על ק'.** באורך ובארוחב לאורך עם האולם והתאים כדמפ' וברוחב לא כל ההיכל אלא במקום האולם: **האומה ו' אמות.** ראיתי מפרשים אומה יסוד, ולא

שינויי נוסחאות

א] וכמין **אצטבא** (דפו"י). וכ"מ הגיה ר"מ דנרסי' **ארצפימטא.** וע"ע בחילופי הגי' שבמשניות ד' וגלגל. ב] מגגד עובי כותל היכל שבמורה תקקו (מו"ש מס' לוית הבית סימן מד אות יב), ג] ואחד להיכל בדברי חכמים (מה"ל), ד] כגון הדלתות האלו המפורסמות (ע"מ ורש"י), ה] בגורה שציירנו (רש"י), ו] לפשפש להיכל והילוכו (ע"מ). וגי' רש"י לפשפש ההיכל **או** הילוכו, ז] חוז היא צורת זה והלכה בת"ק (ע"מ),

פי' הרא"ש

במקום חבורו ונותן צואר הבהמה בטבעת ותוחב ראש הטבעת בקרקע: **ששה סדרים.** זה אצל סדר ד' מצפון לדרום טבעת א' לכל משמר ומשמר לכ"ד משמרות: **וי"א ד' סדרים.** ובכל סדר ו' טבעות: **שעליהן שוחטים את הקדשים.** כלומר על ידן: **בית המטבחים.** מקום שחיטה והפשט וניתוח ורחיצת קרבים ובני מעים: **ועליהן ה' עמודים נגשים.** משנה זו פרשתי בתמיד פרק אמר להם הממונה (ל:): **ו הכיור היה בין האולם ולמזבח משוך כלפי הדרום.** בפ' קדשי קדשים (זבחים מט.) מוקי לה כר' יוסי הגלילי דאמר כוליה מזבח בצפון קאי והיה המזבח (כולו) [כלה] כנגד חצי פתחו של היכל והיה משוך כלפי דרום. ולא היה יכול לתתו בין המזבח והאולם דתניא בפ' קדשי קדשים (פס מ:): ר' יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר (שמות מ, ז) ונתת את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח וכתיב (פס. לט) ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד מזבח בפתח אהל מועד ולא כיור בפתח אהל מועד היכן היה נתון בין האולם ולמזבח משוך [קימעא] כלפי הדרום מיד שכלה המזבח נתן את הכיור וצואה קצת כעומד בין האולם למזבח, ופריך התם ולוקמיה מכותל [אולם] ולצפון בין האולם ולמזבח ומשני אמר קרא צפונה שיהא צפון פנוי (מכלום) [מכלים]: **וי"ב מעלות היו שם.** ה"ג, וכן מוכח בפ"ק דיומא (ט:), דקא חשיב מנין אמות של עלית הר הבית ואי גרסי' י"ג מעלות לא היתה החשבון מכוון: ה"ג **רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה.** ול"ג ושלחה חצי אמה דא"כ לא היו מעלות האולם משונות ממעלות אחרות שבהר הבית ואנן תנן לעיל בפ"ב (משנה ג) כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם. ומיהו לא ק' כולי האי דיש מהן דהיה שלחה יותר מחצי אמה: ה"ג **אמה אמה רובד ג' אמה אמה רובד ג' העליונה אמה אמה ורובד ארבע ור' יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש.** וה"פ כ' בא לפרנס כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח באלו י"ב מעלות וה"ק כשעלו המעלות לב' אמות דהיינו ד' מעלות דכל מעלה יש לה גובה חצי אמה אז היה רובד ג' כלומר רצפה של ג' אמות חלקה בלא מעלה הרי ז' אמות בשטח הקרקע ד' אמות לשלח ד' מעלות וג' אמות רובד ועוד אמה אמה ורובד ג' הרי י"ד אמות והעליונה אמה אמה ורובד ד' עד פתח האולם והם ח' אמות הרי כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח. ר' יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד [ה"] רצ"ל דשאר רובדין לר' יהודה לא היה בא' מהן אלא רובד שתים דאי לאו הכי הוה כ"ג אמות בין האולם ולמזבח. ואין לומר דאה"נ דס"ל לר' יהודה דבין האולם ולמזבח כ"ג אמה דהא בפ"ק דיומא (פס) דחוק לאוקומי מכלתין דמדות כר' יהודה ואי ס"ל דבין האולם ולמזבח יש כ"ג אמות היכי אתיא כותיה הא תנן לקמן (פ"ס מ"ח) דכל העזרה היתה אורך קפ"ז וקא חשיב בין האולם ולמזבח כ"ב אמה. וקשה לי לפי' זה אמאי קאמר אמה אמה ה"ל למימר שתי אמות. ויש גורסין רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה אמה רובד ג' אמה אמה רובד ג' העליונה אמה אמה ורובד ד' וה"פ לכל אמה ואמה שמגביה הקרקע עושה רובד ג' אמה למעלה הראשונה היה גובה חצי אמה ולמעלה השניה רובד ג' אמות הרי לשתי מעלות ג' אמות וחצי בשטח הקרקע לד' מעלות ד' אמות לח' מעלות י"ד אמות עוד לשתי מעלות ג' אמות וחצי הרי י"ז אמות וחצי ולשני מעלות אחרונות ד' אמות וחצי כי היה הרובד ד' הרי כ"ב אמות שבין האולם ולמזבח, ולא הל"ל העליונה אמה אמה אלא העליונה אמה ורובד אלא אגב שיטפא דאחרינא תנייה: **ז וחמש אמלתראות של מילא.** עץ שגדלים עליו עפצים וגם הוא נקרא ארז דכמה מיני ארזים הן, והיינו דקאמ' בריש עירובין (ג.) פסקי דארזא והיו קורות גדולים משוקעות בבנין לגוי והיתה עודפת התחתונה מכל צד על הפתח אמה נמצא ארכה כ"ב אמה כי פתח האולם היה רחב כ' אמה נמצאת העליונה שלשים אמות: **ונדבך.** פי' שורת אבנים היתה בין כל א' וא'. ואיכא למ"ד בריש עירובין קני כמו קני עופות עשויין לגוי: **ח בדי שלא יבעט.** כלומר כדי שלא יטה הכותל כי האולם היה גבוה ואין בו עלייה שיהיו התקראות מחזיקות הכתלים ולכך הוצרכו לקבוע כלונסאות של ארז מכותל לכותל להחזיק הכתלים:

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

ג חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהם. רוחב התא מפורש לפנינו (משנה ז) התא שש וכולו התא חמש בין תא לתא הלפון אצל לתורכו לא ניתן בו שיעור לא במשנה ולא במקרא ולפי חשבון הגבית צריך ב) רבינו מנחם ג"כ ליתן ט"ז אמה בין אורך התא וכולנו ואין במקרא (מת, ו) אלא שלשה וכלשים תאים ג' תן למערב על פני כל הבית וחמשה לדרום וחמשה לצפון ויוונתן כך תיגבה חד עסרי בסילדא וי"ל וי"ל תלנ בזה על גב זה כן הגיה רבי: **ובקרן מזרחית צפונית.** כלומר בתא שבקרן מזרחית לפונית של היכל: היו **חמשה פתחים.** אתלן לרבנן: **אחד לפשפש ואחד לזיל.** כבר פירשנו לדבריהם (לעיל משנה ב): **ואחד למסיבה.** תנא לקמן (משנה ה) מסיבה היתה עולה מקרן מזרחית לפונית לקרן לפונית מערבית שבה היו עולין לגגות התאים ומבמקרא כתיב (יחזקאל מת, יא) ופתח הלנע למונת פתח אחד דלך הלפון ופתח אחד לדרום ואומר אני בקרן זוית של לנע זה האחרון בצפונית מזרחית שלו עשו לו פתח במורשא דקרנתא הרי התא הוא פתוח למונת שלפניו במזרח פונה דרך הלפון שבקרן זוית ומשמע שני בלדין ורגל המסיבה שם הוא בקרן הלפון שמהלכת בלידי התאים כולם ורגליה כלין בקרן התא הזה נמצא פתח הקרן ממנו עולין למסיבה הרי המשנה והמקרא מכווינים ואם לא היה מונח בבית שני תן הפתח כולו לצפון התא והיינו אחד למסיבה דמתני': **ד התחתונה.** ג) התא התחתונה: **חמש.** רוחב: **ורובד שש.** שיעור התיקרה שע"ג שש אמות שבקורות כונסות במגרעות החומה של היכל אמה אחת: לכך נמצאת **האמצעית שש.** לתבה: **ורובד שלש.** היא תקרה עליונה של אמצעית שבכונסת היא אמה בחומה יותר מתיקרה של תתחונה לכך נמצאת העליונה רוחב שבע: **ה נגגות התאים.** לרות בבבך הבית: ה"ג **הולך לי פני הלפון של היכל דרך גגות התאים: היה מהלך בדרום.** היכל מעל גגות התאים: **עד שהוא מגיע** בבין קדש הקדשים ובין ההיכל ושם פתח לעליה תקרה ומעזיבה ד) שעל כל אורך סיפון הבית שמבפנים: **ובפתחה של עליה.** בפנים על ה) המערבה: **היו שני לולנסות.** זקופות למעלה כלפי גג הבית ובין הכלונסות אליהם **שבתן עולין לגגה של עליה: ובראשן בפסין.** בראשי כלונסות של מטה שראשן העב הופכין למעה ומחוז של כלונסות הדק זוקפין למעלה שם היו בפסין וגחרין מונחין כלפי של אמה טרקסין והן מבדילין בעליה בין עליית ההיכל ובין עליית קדשי הקדשים. ובפ' הוליאו לו (יומא נד.) אמרו שתים פרכות בדביר וב' כנגדן בעלייה כדי להפסיק בין ב' עליות: **ולונים.** תרובות פתוחות ו) לעליית קדש הקדשים: שדרך שם **משגשגין את האומנין.** למעה ז) בדביר לבדוק סדקי הכתלים. וכדי שלא יזוז עיניהם מזוז שכינה מורידין אותן בתיבות: **ד ההיכל מאה על מאה.** מפורש לפנינו (משנה ז) ממזרח למערב מלפון לדרום ועל רוס מאה מפרש עכשיו: **האולם שש אמות.** המפתן גבוה מהארץ שש אמה בבנין אולם חומה שתומה. וצריך לומר מעלות היו באולם שמהן עולין על המפתן ומורלות בהיכל לילך בהן מהמפתן: **גובהו.** של כותל מהאולם ומעלה **ארבעים אמה: אמה ריוור.** ליורין ולורות באמה אחת: **ואמתים בית דולפה.** מקום עשו שם שם ילדף הבית יקלח לחוץ: **ואמה פיקרה.** הוא הסיפון: ועליה **מעזיבה** עובי אמה: **וגובה של עליה** מהסיפון ומעלה **ארבעים אמה:** ושוב **אמה ריוור ואמתים בית דולפה.** בראש העליה כמו ח) בקצוי הבית: ואמתים **פיקרה ומעזיבה.** למעלה כמו למטה: **ושש אמות מעקה.** סביב גג המעזיבה וגג עשוי על המעזיבה משפע ועולה עד לשוה גובהו של מעקה: **ואמה גלה עורב.** מהמעקה ולמעלה שפודים נעוצין בגג אמה גובהו ט) לבלא לאמה ולמימנע העוף מעליו שלא יעוף: ר' יהודה לא י) **לידל** לאמה כלה עורב ומגביה המעקה מרבע והרי ק' אמה: **ז** מסיבה וכותלה שמנה סורדת (משס) המיס וכותלה שמנה זה שיעור המשנה אבל למקרא צריך לעשותן של עשרה תתון שממעע ברוחב התא מיכן שכן כתב (יחזקאל מת, ה) ורוחב הלנע ארבע אמות הרי מיעבן בתאים ארבע אמות מזה ומזה כנגדן הרחיב מסיבה והורלה בד' אמות למלאות ע' ורחב בהיכל לאחוריו כך הביב לי רבינו (מלבים ח, ו) **והאולם עודף עליו רו.** יא) מלבד המילפות צריך להרחיב כותלי האולם לפון יב) כנגד התא להמסיבה והכותל ולדרום כנגד התא והורלת מיס וכותלה שהן י"ט אמות מזה ומזה ולורך היה לו כן לחזק ולתקף בין גבוה כזה שבן אלמה עשאו ק"כ גבוה כלכתיב בדברי הימים (ב ג, ד) אע"פ שגובה הבית יג) בלי כל שבן בני הגולה שהרימו היכל ק' יד) והם עשו באולם ושוב נבדק בבחליו בית המילפות (דפו"י, טו) ועל ממעה אמה היו חמשה תאים שמיים (מ"מ, טז) על גביהם עד (רש"י, יז) כותל המסיבה ומסיבה וכותל התא (רש"י, יח) וכולם אמה כותל המסיבה, כל"ל (רש"י, יט) היו להם שמות (רש"י, כ) ושנים על גביהם (גר' רש"י על גבי השלשה) ומה שאמר וכן בפסוק (מ"מ וברש"י, כא) אלו הלינים (מ"מ, כב) שלא יהא אפשר לעלות בכותל (רש"י, כג) על היכל ועל קדש הקדשים (מ"מ, כד) שם נשמת המים (רש"י, כה) קרוי הנחת הקורות (מ"מ, כו) ובולה עורב (רש"י, כז) בשם של בחל (רש"י, כח) בולה עורב (רש"י, כט) מגנבו של היכל, כל"ל. ועד סוף המשנה נמחק (רש"י, ל) והיו נותנין עליו פרוכת (רש"י, לא) הכנין מעט בגון זה [שיהיו ליזר יט. ול"ע בסוף פ' משנה זו 'כגון זה'] כי לגד מערב (רש"י),

ג אושלשים ושמנה תאים היו שם חמשה עשר בצפון חמשה עשר בדרום ושמנה במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהם ושבמערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם בושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ובקרן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל: **ד** גהתחתונה חמשה ורובד ששה והאמצעית ששה ורובד שבע והעליונה שבע שנאמר [1]היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה: **ה** דומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסבה ופנינו למערב הלך על כל פני הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כלפי מערב עד שהוא מגיע לדרום הגיע לדרום [6]כלפי דרום והיו פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה שפתחה של עליה פתוח כלפי הדרום הובפתחה של עליה היו ב' כלונסות של ארז שבהן היו עולין לגגה של עליה וראשי פספסין מבדילים בעליה בין הקדש לבין קדש הקדשים [6]ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדש הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנים בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים: **ו** [3]וההיכל מאה על מאה על רום מאה האותם שש אמות וגובהו ארבעים אמה אמה כיור ואמתים בית דלפה ואמה תקרה ואמה מעזיבה וגובה של עליה מ' אמה ואמה כיור ואמתים בית דלפה ואמה תקרה ואמה מעזיבה וג' אמות מעקה [3]ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב עולה מן המדה אלא ארבע אמות היה מעקה: **ז** [7]ממזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחד עשר כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה [7]אמה טרקסין ועשרים אמה בית קדש הקדשים כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא חמש [7]מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש כותל ההיכל שש ותוכו עשרים אמה [3]כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש אמות האולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות [8]ששם גונזים את הסכינים [9]וההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר [2]הוי אריאל [אריאל] קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו:

הדרן עלך פתחו של היכל

ג כבר אמרנו בתמיד (פ"ג משנה ז) שתא נקראת הבהרקה שיש בין שתי הכתלים וכשתסתכל בצורת ההיכל שנירנו תמצא בצפון חמשה הרחקות והם כותל מסבה ומסבה וכותל התא והתא וכותל ההיכל וכמותם בדרום לפיכך אמר שעל אלו החמשה הרחקות היו חמשה תאים ועל חמשה תאים [10]שניים והוא מ"ש **חמשה על גבי חמשה וחמשה על** [11] **גבם** עד שהיו שלש שורות של תאים וכן צורתם (טו) וכיוצא בו היה בדרום ואל יטעך שקרא אותם כותל [7] וחמשה וכותל התא והתא וכותל ההיכל ואמ"כ חזר וקראם כולם תאים לפי שהרחקה שיש בין שתי הכתלים הוא התא וכולם תאים [12]אבל כותל המסיבה וכותל התא וכותל ההיכל לא היה כותל אמתי אלא שתי כותלים ובינייהם הרחקה כמו שנירנו ולקמן הרחקה היו [13]שמות כגון שקרא הצורה התחתונה מהם מסיבה ובית הורדת המים וזולתם כמו שבתבנו בצורה וכמו שזוכר בפרק זה (משנה ז) וכשתסתכל בצורה ג"כ תמצא במערב שלשה הרחקות וזה כותל המסבה וכותל התא והתא וכותל ההיכל והיו עליהן שלשה תאים ושתים על [3] גביהם כן (טו). ומה שאמר כאן לפשפש אחד. ר"ל לתת שיש בו הפשפש הצפוני שבו נכנסין להיכל וזהו הפתח שהיה בצפונו של תא שהיה לו ממשה פתחים והתא הזה היה בצורה אמצעית מהתאים והוא שעל גבי המסבה. **ד** [14]היציעים הם הגזחטרות המקיפות להיכל מבחוץ והיתה גזחטרא אמצעית יותר רחבה מן התחתונה והעליונה יותר רחבה מאמצעית כדי שלא יהא אפשר [15]להדבק בכותל והוא מה שנאמר כי מגרעות נתן לבית וגו' וכן היה מוקף כל ההיכל מבחוץ לכותל המסבה ג' גזחטרות כצורה זו (יז): **ה** הקפה זו שמקיף ההיכל עד שיגיע אל העליה היא בתוך התאים המקיפים להיכל כמו שביירנו. ועכשיו אמרו שהיתה עליה על ההיכל [16]וקדש הקדשים ובקרקע עליה היה דבר מבדיל בין קירוי ההיכל ובין קירוי קדש הקדשים. **וגוו.** הוא פתח קטן ולפיכך אמר שלוג היה בקרקע העליה פתוח אל קדש הקדשים ליכנס בהם האומנים אל קדש הקדשים אם יצטרך לתקן שום דבר והואיל וחכרנו האומנים נאמר כאן שאם נצטרך בבין בתוך ההיכל משתלים ומכווינין שיהיה האומן כהן כשר ואם לא אפשר שלא נמצא אלא ישראל יכנס וכתוב בתוספתא דכלים (ב"ק ח, ט) הכל נכנסין לבנות ולתקן ולהוציא הטומאה מצוה בכהנים אין כהנים נכנסין ליש אין ליש נכנסין ישראלים מצוה בטהורים אין טהורים נכנסין טמאים מצוה בתמימים אין תמימים נכנסין בעלי מומין מצוה שיכנסו בתיבות אין שם תיבות יכנסו דרך פתחים: **ו** זכר מדת גבהו ואמ"כ יזכור ארכו ורחבו. **ואולם.** הוא בנין אולם שבוניס בגוף הקרקע יסוד ועליו מעמידין הכתלים. **ויור.** הוא פיתוח והחפירות שמפתחים הבנאים בסיד ובאבנים ולפעמים אומרים כיור ויורן ר"ל פיתוחין ויורין. ולקח שם [17]טיף המים מן הקירוי והיה נוהג אלא בבנינים לעשות לבית שני קירויים קירוי למעלה מחבירו ונותנים בין שניהם מעט המרקה וקורים אותו החלל **בית הדילפה** על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו מים באותו החלל. **ודלה.** קירוי [18] הקורות בלבד. **ומעזיבה.** היא הסיד והאבנים שנותנין על הקירוי כבר פירשנו זה בסוכה (פ"ג משנה ז). [19] **ולה עורב.** מאבד העורבין לפי שהיה מקיף ההיכל למעלה מן המעקה מלרבע רוחותיו [20] בחשק של בחל גובה אמה חד כמו הסייף כדי שלא יעד עליו שום עוף על ההיכל מפני שנתחבים רגליו באותו הסייף ולפיכך קורין אותה [21] כלה עורב ואע"פ שאין צריך לגייר הרי זו צורה מה שמזכר בהלכה זו מגבהו של היכל [22] והיא מלויירת בשולי הדף (יח): **ז** צורת ההיכל בלותך ורחב ואלו המדות המזכרות כבר ישבנו אותם בתחלת פרק זה וכשתסתכל בו תמצא כל הכתוב הזה המבאר מאותה הצורה (מלבים ח, ו) שלהלן של היכל היה ששים ורחבו עשרים והיה קודש הקדשים שליטתו כמו במשכן והוא עשרים אמה והיכל ארבעים. והכותל המבדיל בין ההיכל וקודש הקדשים והוא הנקרא **טרקסין.** היה בו פתח ועליו פרוכת אחד ומולד להם פקק בבית שני על עובי כותל הטרקסין אם היה נכלל עם הארבעים של היכל והיה רוחק הפרוכת מכותל מערבי עשרים ואחד אמה או היה מכלל קדש הקדשים ותהי שפת הפרוכת בשלוש בעמלות ולפיכך נתנו עובי הכותל מחוץ למדת ההיכל וקדש הקדשים [23] ונותנין עליו פרוכת מבפנים ופרוכת מבחוץ והיה הטרקסין בין שתי פרוכות והיה כולו ר"ל כל ההיכל מאה על מאה אבל היו מטין הבנין מעט לגד מערב [24] וכשיתשך לגד המזרח מתרחב כדמות האמיה שהוא **רחב מלפניו ולר מלאחוריו** כגון זה (יט): **הדרן עלך פתחו של היכל**

מסורת הש"ם

ב) פסחים כט, ב) [יומא נב.],
ג) [מ"ק ט. וש"ין], ד) ב"ב ג.,
ה) שם סלא.

תורה אור השלם

1. הַיְצוּעַ (וְהַיְצִיעַ)
הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה
רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה
רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע
בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְּרָעוֹת
נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה
לִבְלִתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת
הַבָּיִת: מ"א ו ו
2. הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת
חָנָה דָּוִד סִפּוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה
חַגִּים יִנְקֹפוּ: ישעיה כט א

שינויי נוסחאות

א) הגיע לדרום הפך פניו למזרח (ש"מ), ב) הגוסח בדפו"י צריך רבינו מנ' ב"כ, ובד' פפל"מ מ"פ פתמו רבינו מנח'. לך תמו"ט כפפרי לוות הבית (פ' סד לות יב) העתיק לשון רבינו בך: ולפי משנתו הבנית צריך רבינו בנוחתו בבור ליזן. וכ"כ היעב"ץ [וכן ברש המפסת הלשון 'שפתר לפני רבינו מנוחתו בכור', בדפו"י גם שם נמחק בלשון מנות]. וכמה"ל הגי' רבינו לבבור. וכמ"כ הבמ"ל מ"ל, ולפי החשבון של רבינו מנחם צריך ג"כ ליזן, ג) בעל בל תמחמוה (כתמ"ל), ד) בעל בל אורך (כתמ"ל), ה) על המסיבה (כתמ"ל), ו) בעליה (כתמ"ל), ז) למעה בחבל (כתמ"ל), ח) בקרני (ענב"ן), ט) לבלוא ולמנוע הטוף (מלמ"ש), י) לא צריך לאמה (כתמ"ל), יא) עודף עליו. בלוטר מלבד (כתמ"ל), יב) מתני אתולם לפפון ולדרום כנגד התא [וגי' לוות הבית ס' ג', התאים] והמסיבה והכותל כנגד [כתמ"ל]: ובוחלה ובכנגד התא (דפו"י), יג) שעובה הבית שלשים (ד"יו רפ"מ), יד) ומה עשו באולם ושוב נבדק בבחליו בית המילפות (דפו"י), טו) ועל ממעה אמה היו חמשה תאים שמיים (מ"מ, טז) על גביהם עד (רש"י, יז) כותל המסיבה ומסיבה וכותל התא (רש"י), יח) וכולם אמה כותל המסיבה, כל"ל (רש"י, יט) היו להם שמות (רש"י, כ) ושנים על גביהם (גר' רש"י על גבי השלשה) ומה שאמר וכן בפסוק (מ"מ וברש"י, כא) אלו הלינים (מ"מ, כב) שלא יהא אפשר לעלות בכותל (רש"י, כג) על היכל ועל קדש הקדשים (מ"מ, כד) שם נשמת המים (רש"י, כה) קרוי הנחת הקורות (מ"מ, כו) ובולה עורב (רש"י, כז) בשם של בחל (רש"י, כח) בולה עורב (רש"י, כט) מגנבו של היכל, כל"ל. ועד סוף המשנה נמחק (רש"י, ל) והיו נותנין עליו פרוכת (רש"י, לא) הכנין מעט בגון זה [שיהיו ליזר יט. ול"ע בסוף פ' משנה זו 'כגון זה'] כי לגד מערב (רש"י),

שיטה מקובצת

טרקסין. עיין ב[ערוך] ערך טרקסין בסוף אות ט', ובירושלמי פ"ח דכלאים ה"ד:

עין משפט נר מצוה

ד א מיי' פ"ד מהל' בית המקדש הלכה י:
ה ב מיי' שם הלכה יח:
ו ג מיי' שם הלכה ט:
ז ד מיי' שם הלכה יב:
ח ה מיי' שם הלכה יג:
ט ו מיי' שם הלכה ג:
י ז מיי' שם הלכה ד:
יא ח מיי' שם הלכה ה:
יב ט מיי' פ"ג מהל' כלי המקדש הל' טו:
יג י מיי' פ"ד מהל' בית המקדש הלכה ט:

פי' הרא"ש

נהירא דלשון אותם לא משמע הכי ועוד למה מנה היסוד שתחת הקרקע שאינו נראה בכלל מנין גובה הבית ועוד א"א דבנין גדול כזה לא היה לו יסוד אלא ו' אמות. ונראה דיסוד לא קחשיב אלא לאחר שעלה הבנין מהארץ היה כולו אטום בלא חלל ו' אמות ווו היא הרצפה: **נבחו** עד העלייה **מ' אמה: אמה ביור.** ציצים ופרחים מצוייר סביב ברחב אמה: **ואמתים בי דילפא.** חברו אבנים גדולות לבנין ושקעום בחומה והניחו קורה גדולה על האבנים לתת עליהן קורות התקרה לבלתי אחוז בקירות הבית: **ואמה תקרה.** עובי הקורות והנסרים שעליהן: **ואמה מעיבה.** נסר ורצפה: **ואמה כלה עורב.** שבלאות של ברזל ובהן קבועות מסמרות חדדין למנוע את העורבים לשכון שם שלא יביאו את הטומאה וכן היה על כל גג ההיכל. ובערוך (ערך כל) פי' שהיה צורה להבריח את העופות כדרך שעושין שומרי הפירות: **ז אמה טרקסין.** היא מחיצה המבדלת בין ההיכל ובין קדש הקדשים, והיא היתה מחיצת אבנים בבית ראשון ובבית שני שהיה גבוה יותר מן הראשון ולא היה יכול לעמוד בנין רוחב אמה ולהוסיף על הבנין א"א עשו ב' פרוכות ובינתיו אמה ונקרא טרקסין ע"ש שסוגר בעד הלוחות שנתנו בסיני מלשון טרוקי גלי (בכלות פמ.): **מן הצפון לדרום** [וכו'] **כותל ההיכל** ו' **והתא** ו'. כנגד תא האמצעי כותל ההיכל שהיה ו' כדפירשתי לעיל (משנה ד): **ובית הורדת המים** ג'. היה מקום שמי נפתות נמשכין דרך שם בצנורות ועולים לים שעשה שלמה ולבית הטבילה: **בית החליפות.** אותו הנדוף נקרא בית החליפות: **מאחוריו.** לצד מערב כי היו שם חלונות וגונזין בהן הסכינין וכתיב בעזרא (ח, ט) מחלפים תשעה ועשרים והיינו סכינין: **צר מאחוריו.** ע' ורחב **מלפניו.** ק': סליק פירקא ס"ד